

Geletterdheid en Nederlands taalonderwijs in de B-stroom

In deze sessie zal het niet gaan om een gevoerd onderzoek of zullen geen wetenschappelijke bevindingen naar boven komen, omdat er puur vanuit de praktijk gesproken wordt. In de B-stroom in Vlaanderen zit Nederlands als taalvak vaak geïntegreerd in het overkoepelende vak PAV, Project Algemene Vakken. Dit bevat zowel Nederlandse taalvaardigheid, rekenvaardigheid, maatschappelijk en cultureel bewustzijn, functionele informatieverwerving en -verwerking, organisatiebekwaamheid, tijd- en ruimtebewustzijn en wetenschappelijke vaardigheden. Hierdoor wordt Nederlands erg geïntegreerd gegeven, maar is er soms wel wat te weinig diepgang. Dit wordt opgevangen door het feit dat Nederlands in de B-stroom dan ook erg functioneel gegeven wordt.

De doelgroep waarmee leerkrachten in de B-stroom werken, is heel divers: er zijn leerlingen met taalachterstanden, leerachterstanden, specifieke onderwijsbehoeften en socio-emotionele moeilijkheden. Hierdoor zijn leerkrachten geneigd om gedifferentieerd te werken, iets wat de sleutel is tot het werken met leerlingen met een verschillend leerniveau, -status en -profiel. Contractwerk, waarbij leerlingen zelf hun voortgang bepalen, is een gedifferentieerde werkvorm die leidt tot een divergente uitstroom qua niveau en waarbij leerlingen meer zelfregulerend gaan werken. Een andere werkvorm die meer convergent werkt, is probleemgestuurd werken. Zo zijn er tal van werkvormen die helpen om gedifferentieerd te werken.

Daarnaast is Nederlands zeer complex om functioneel te geven, want functioneel betekent ook realistisch, contextueel en geïntegreerd. Veel leerkrachten worstelen hier mee; er moet voortdurend gezocht worden naar hoe deze functionaliteit kan ingezet worden. Veel beroepsleerlingen houden niet van lezen en schrijven op school. Als lezen en schrijven gekoppeld worden aan bijvoorbeeld de vakinhouden vanuit de richting in dewelke ze studeren, dan krijgen deze twee vaardigheden een positieve dimensie. Daarnaast zorgt het ook voor een veilige leeromgeving. Als leerlingen hun vak- en geletterdheidscompetenties op hetzelfde moment kunnen inzetten, ligt het accent veel minder op wat ze nog niet kunnen. Leerlingen in de B-stroom weten vaak niet wat ze later allemaal moeten kunnen lezen en schrijven om hun beroep goed te kunnen uitoefenen. Bij een geïntegreerde aanpak van lees- en schrijfopdrachten krijgen ze daar al veel meer zicht op. Als je dan bovendien deze taken authentiek maakt, dan zorgt dat ervoor dat leerlingen actiever gaan lezen en schrijven. Daarenboven betekent functio-

neel lezen niet dat de leerlingen moeten lezen omdat een leerkracht het oplegt, maar omdat ze in een situatie geplaatst worden die het lezen noodzakelijk maakt: ze krijgen een probleem voorgelegd, moeten een keuze maken, een beslissing nemen of een praktijkopdracht uitvoeren, maar kunnen dat onmogelijk doen zonder daarvoor bepaalde (aanvullende) informatie in handen te krijgen. Die wordt geleverd in de vorm van een tekst. Om aan het werk te kunnen, moeten ze die tekst eerst lezen.

Leerkrachten verstaan nu vaak onder functionele geletterdheid dat leerlingen zelfstandig moeten leren lezen en opdrachten uitvoeren, dat ze zelf teksten moeten kunnen begrijpen, structuren moeten leren zien en zaken schematisch moeten leren noteren, dat ze zich zowel schriftelijk als mondeling beleefd moeten kunnen uitdrukken, foutloos moeten kunnen schrijven, moeilijke woorden moeten kunnen gebruiken en woordspelingen moeten kunnen maken. Dat is gedeeltelijk juist, maar niet de kern van de zaak. Denk maar aan leerlingen die chatten of aan de veelgebruikte sms-taal. In de huidige context worstelen leerkrachten Nederlands met bepaalde problemen, zoals de demotivatie van leerlingen voor lezen en schrijven, het feit dat er weinig gelezen en geschreven wordt buiten de schoolcontext, enz. Om dat aan te pakken, is het nodig dat leerkrachten coaches worden van leerlingen.

Als coach is het heel belangrijk om feedback te geven. Het heeft geen enkele meerwaarde in schrijfopdrachten om alle fout gespelde woorden of alle fouten op de grammatica te verbeteren, maar verbeter bijvoorbeeld met kleuren, waarin je per kleur onderlijnt welke soort fout het is, zodat leerlingen zelf kunnen zoeken hoe ze de fout kunnen verbeteren. Geef leerlingen bij spreekvaardigheid feedback aan de hand van een kijkwijzer en tips hoe ze bij de volgende spreekopdracht beter kunnen spreken. Coach hen in die feedback.

Bij functionele geletterdheid nemen we ook 5 didactische principes mee:

1. Creëer tijdens de les veel lees- of schrijfsituaties die ten dienste staan van je vakdoelen.
2. Maak lees- en schrijflessen functioneel en koppel ze aan een levensecht en uitdagend doel.
3. Geef hulpmiddelen ter ondersteuning, zoals 'schrijfkaders', 'verhelderende afbeeldingen', 'voorgestructureerde schema's', 'tabellen die het lezen of schrijven bevorderen', enz.
4. Zet leerlingen af en toe samen aan het werk, zodat ze met en van elkaar kunnen leren.
5. Ondersteun voor en tijdens de lees- en schrijfopdrachten. Besteed na de opdracht voldoende aandacht aan het lees- en schrijfproduct, maar ook aan het proces hoe ze tot dat product gekomen zijn.

Onder functionele taalvaardigheid verstaan we uiteraard de volgende vaardigheden:

- leesvaardigheid;
- schrijfvaardigheid;
- kijk- en luistervaardigheid;
- spreekvaardigheid.

Hierboven werd, bij het beschrijven van functionele geletterdheid, nogal gefocust op de eerste twee vaardigheden (lees- en schrijfvaardigheid), omdat ze indicatief zijn voor de mate waarin iemand geletterd is. Ook de andere twee vaardigheden (kijk-/luistervaardigheid en spreekvaardigheid) zijn heel belangrijk in het taalonderwijs Nederlands. In de lessen worden ze dan ook vaak alle vier functioneel aangebracht. Vaak komt er nog een vijfde bij, en dat is mondelinge interactie. Deze wordt ook toegepast en eigenlijk zouden we de ‘mondellinge’ kunnen weglaten en vervangen door ‘schriftelijke’, want ook mails en zo moeten verder worden behandeld.

Bij leesvaardigheid wordt vaak gewerkt met taaltaken, omdat deze functioneel zijn. In de lagere jaren zijn dat vooral ‘de hoofdgedachte halen’, ‘informatie zoeken en ordenen in een tekst’; in de hogere jaren wordt dat uitgebreid naar ‘schematiseren’, ‘samenvatten’ en ‘beoordelen’. Er zit ook een leerlijn in de tekstkenmerken van levensechte en vertrouwde onderwerpen naar maatschappelijke en universele thema’s. Ook in de lengte van de tekst, de ondersteuning, de abstractie van woorden, de informatiedichtheid en de structuur zit een evolutie. De volgende tekstsoorten komen aan bod: persuasieve, informatieve en prescriptieve teksten.

Voor kijk- en luistervaardigheid is dit gelijkaardig. Teksten die concreet aan bod komen in het leren op een lager niveau zijn ‘reclame’, ‘nieuwsberichten’, ‘telefoongesprekken’ of ‘mondellinge instructie’. Voortgezet worden dit ‘*testimonials*’, ‘zakelijke gesprekken’, ‘videoblogs’, ‘klachten’, ‘vergaderingen’, enz. Om tot slot te komen tot ‘opnames van een functioneringsgesprek’, ‘reisreportages’, ‘discussies’ of ‘theaterstukken’.

Bij schrijfvaardigheid gaat men meer taaltaken geven op een beschrijvend, structurend en beoordelend niveau. Hierbij begint men met ‘informatie geven, verstrekken en samenvatten’ en gaat men naar ‘informatie structureren, beoordelen en communiceren en er een standpunt over formuleren’. De leerlijn van de tekstkenmerken is gelijkaardig aan die bij de vorige twee vaardigheden.

Voor spreekvaardigheid zijn de tekstsoorten en tekstkenmerken hetzelfde als bij schrijfvaardigheid. De evolutie in tekstsoorten is niet zo groot. De leerlijn zit hem vooral in de tekstkenmerken. Voorbeelden van spreekopdrachten zijn ‘verslagen’, ‘tweegesprekken’, ‘kringgesprekken’, ‘telefoongesprekken’, ‘groepsgesprekken’, ‘stellingspelen’ en ‘discussies’. Vanaf een hoger niveau komen daar ook presentaties bij.

Om spreekvaardigheid en schrijfvaardigheid te beoordelen, wordt vaak gebruikgemaakt van een kijkwijzer, waarbij niet elke keer alle punten beoordeeld worden, maar steeds een deel. Hierop kan de leerkracht dan ook eenvoudigweg feedback geven.

Taalbeschouwing ('woordenschat' en 'grammatica') staat steeds in het teken van de hierboven beschreven vaardigheden. Vaak gebeurt het dat als leerlingen een fout maken op het vlak van grammatica, ze dan ingelicht worden waarom die fout niet kan en hoe ze die kunnen vermijden. Hierdoor wordt taalbeschouwing vaak functioneel. Het is dus niet meer mogelijk om 'grammatica-', 'spelling-' en woordenschatregels *as such* uit te leggen of het is zelfs *not done* om ze met driloefeningen aan te leren. Iets wat toch wel een nieuwe visie is in het taalonderwijs *tout court*, maar meer leerresultaat bij de leerlingen oplevert.